

УДК: 343.122

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.84>

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЗНАКА ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Ткаченко І.М.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0144-0708

Ткаченко І.М. Кримінальне правопорушення як кримінально-правова ознака потерпілої особи.

Вказується, у Кримінальному кодексі України на відміну від Кримінального процесуального кодексу України відсутнє легальне визначення такої важливої ознаки значної частини кримінальних правопорушень, підстави кримінальної відповідальності за які встановлено в національному законі про кримінальну відповідальність, як потерпілий. З огляду на зазначене як в теорії кримінального права, так і в правозастосовній діяльності у певних випадках виникають проблеми з визнанням певних осіб (передусім фізичних та юридичних) потерпілими в кримінально-правовому значенні.

У статті досліджено проблемні питання, що стосуються кримінального правопорушення як кримінально-правової ознаки потерпілої особи.

Встановлено, що потерпілим передусім і зазвичай є особа, якій заподіяно шкоду чи створено загрозу її завдання саме кримінальним правопорушенням. Розглянуто ситуації заподіяння шкоди фізичній чи юридичній іншими суспільно небезпечними діями, передбаченими Особливою частиною КК України, вчиненими неосудною особою або особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а також в межах обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Аргументовано, що виділення фізичних та юридичних осіб, яким заподіяно шкоду суспільно небезпечними діями неосудної особи кримінально-правового значення немає. Водночас таке значення мають випадки вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь щодо певних фізичних чи юридичних осіб особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність для застосування окремих примусових заходів виховного характеру. Окреслено шляхи розв'язання проблеми позначення осіб, яким заподіяна шкода в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Зроблено висновок про необхідність угодження положень ст. 55 та п. 5 ч. 3 ст. 56

Кримінального процесуального кодексу в контексті кримінального процесуального розуміння потерпілого.

Доведено, що кримінальне правопорушення як кримінально-правова ознака потерпілої особи має місце з моменту його закінчення, а не за судження винного за його вчинення. У випадку замаху на кримінальне правопорушення особа може визнаватися потерпілою як в кримінально-правовій, так і кримінальній процесуальній площині.

Ключові слова: потерпілий, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, неосудний, особа, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, замах на кримінальне правопорушення, обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Tkachenko I. Criminal offense as criminal-legal feature of a victim.

It is indicated that the Criminal Code of Ukraine, in contrast to the Criminal Procedure Code of Ukraine, lacks a legal definition of such an important feature of a significant part of criminal offenses, the grounds of criminal responsibility for which are established in the national law on criminal responsibility, as the victim. In view of the above, both in the theory of criminal law and in law enforcement, in certain cases, problems arise with the recognition of certain persons (primarily individuals and legal entities) as victims in the criminal sense.

The article examines the problematic issues related to the criminal offense as a criminal-legal feature of a victim.

It has been established that victim is primarily and usually a person who has been harmed or threatened by a criminal offense. Situations of causing physical or legal harm by other socially dangerous acts provided for by the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, committed by an innocent person or a person who has not reached the age from which criminal responsibility can arise, as well as within the circumstances that

exclude the criminal illegality of the act, are considered.

It is argued that the selection of individuals and legal entities, which have been harmed by socially dangerous actions of an unconvicted person, has no criminal legal significance. At the same time, the cases of committing relevant socially dangerous acts against certain individuals or legal entities by a person who has not reached the age from which criminal liability arises for the application of separate coercive measures of an educational nature are of such importance. The ways of solving the problem of identifying persons who have been harmed as a result of committing socially dangerous acts by unconvicted persons or persons who have not reached the age from which criminal responsibility arises are outlined.

It was concluded that it is necessary to harmonize the provisions of Art. 55 and p. 5 part 3 of Art. 56 of the Criminal Procedure Code in the context of criminal procedural understanding of the victim.

It is proved that a criminal offense as a criminal-legal feature of a victim takes place from the moment of its completion, and not the conviction of the guilty party for its commission. In the case of an attempt to commit a criminal offense, a person can be recognized as a victim both in the criminal law and in the criminal procedural plane.

Key words: victim, criminal offense, criminal liability, unconvicted, a person who has not reached the age from which criminal liability arises, coercive measures of a medical nature, coercive measures of an educational nature, attempted criminal offense, a circumstance that excludes the criminal illegality of an act.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі (далі – КК) України на відміну від Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України відсутнє легальне визначення такої важливої ознаки значної частини кримінальних правопорушень, підстави кримінальної відповідальності за які встановлено в національному законі про кримінальну відповідальність, як потерпілий. З огляду на зазначене як в теорії кримінального права, так і в правозастосовній діяльності у певних випадках виникають проблеми з визнанням певних осіб (передусім фізичних та юридичних) потерпілими в кримінально-правовому значенні. Тому важливими є дослідження кримінально-правових ознак потерпілої особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особи потерпілого у кримінальному праві здійснювали такі вчені, як: В.С. Батиргареєва, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.П. Брич, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Є.В. Лашук, А.А. Музика, М.І. Панов, Т.І. Присяжнюк, А.В. Савчен-

ко, М.В. Сенаторов, П.П. Сердюк, Є.В. Фесенко, А.М. Яценко та ін. Незважаючи на це, чимало проблемних питань у цій сфері залишилося нерозв'язаними, зокрема дискусійними залишаються питання, що стосуються кримінального правопорушення як кримінально-правової ознаки потерпілої особи.

Формулювання цілей. Метою статті є визначення шляхів розв'язання проблем, що стосуються кримінального правопорушення як кримінально-правової ознаки потерпілої особи.

Виклад основного матеріалу. Обов'язковою ознакою юридичної чи фізичної особи як потерпілих є вчинення щодо них кримінального правопорушення, яке пов'язане із заподіянням шкоди чи створенням загрози її заподіяння. Тому вважається, що якщо така шкода заподіюється в результаті вчинення кримінально протиправного діяння, яке не містить усіх обов'язкових ознак певного злочину чи кримінального проступку, то потерпілий у кримінально-правовому значенні відсутній.

Ю.В. Баулін з цього приводу зазначає, що не є потерпілими від злочину ті соціальні суб'єкти, яким шкоду заподіяно малозначним діянням; поведінкою без вини (казусом); діями неосудного; вчинком особи, яка не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність; при необхідній обороні, крайній необхідності, фізичному примусі, виконанні наказу чи розпорядження, діянні, пов'язаному з ризиком; іншими посяганнями, які вчинені при обставинах, що виключають їх злочинність [1, с. 553].

Подібним чином розмірковує О.О. Дудоров, на переконання якого оскільки юридичним фактом, з яким пов'язується поява потерпілого у кримінально-правовому значенні, є вчинення закінченого або незакінченого злочину, не визнаються потерпілими ті суб'єкти, шкоду яким заподіяно відмінними від злочину діяннями, передбаченими кримінальним законом: малозначним діянням; поведінкою без вини; діянням неосудного або особи, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність; діяннями, вчиненими за обставин, що виключають їх злочинність [2, с. 55-56].

Безумовно Ю.В. Баулін правий в тому, що якщо йдеться про потерпілого саме від злочину, то потерпілим не слід визнавати осіб, які потерпіли від інших суспільно небезпечних діянь, які злочином не визнаються.

Водночас О.О. Дудоров зазначає про потерпілого у кримінально-правовому значенні, якого можливо не слід ототожнювати з потерпілим від кримінального правопорушення, адже кримінально-правове значення, як відомо, мають не лише кримінальне правопорушення, але й суспільно небезпечне діяння, передбачене КК, вчинене особою, яка не досягла віку, з якого

може наставати кримінальна відповідальність, або неосудною особою.

Варто також звернути увагу на той факт, що Ю.В. Баулін виділяє *постраждалого від діяння осіб*, які не відносяться до суб'єктів кримінальної відповідальності. Цей постраждалий не має всього того комплексу прав, яким наділяється потерпілий від злочину (наприклад, постраждалий не має права вимагати притягти особу, яка заподіяла йому шкоду, до кримінальної відповідальності, примиритися на підставах, передбачених КК, з такою особою та ін.). До того ж у подібних випадках відшкодування шкоди відбувається у порядку цивільно-правового провадження [1, с. 553].

Очевидно, що безперечним є той факт, що суспільно небезпечними діяннями, передбаченими КК, неосудних або осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, заподіюється шкода фізичним чи юридичним особам. У зв'язку з цим виникають щонайменше питання: чи варто виокремлювати у кримінальному праві таких фізичних чи юридичних осіб та як їх називати?

Важливо відмітити, що наявність **примусових заходів медичного та виховного** характеру свідчать про те, що до неосудних та осіб, які в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння, завдали шкоди фізичним чи юридичним особам, застосовують заходи кримінально-правового характеру. У кримінально-правових підставах застосування цих заходів про потерпілих безпосередньо не йдеться, однак ці заходи фактично є реакцією держави на суспільно небезпечні діяння, вчинені особою, що не має статусу суб'єкта кримінального правопорушення. Для застосування примусових заходів медичного характеру ні потерпілий, ні його ознаки, ні завдана шкода кримінально-правового значення не мають. Однак одним із примусових заходів виховного характеру є обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (ч. 2 ст. 105 КК України) [3]. Як перший, так і другий захід виховного характеру може безпосередньо стосуватися особи, якій заподіяно шкоду в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України. Наприклад, обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього можуть полягати в забороні особі, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України наближатися до особи, щодо якої було вчинено це ді-

яння, спілкуватися з нею тощо. Щодо відшкодування шкоди, то її адресатом може бути фізична чи юридична особа, якій діянням особи, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, заподіяно шкоду. Тобто фактично в контексті цих заходів виховного характеру мова може йти про потерпілого.

Не випадково Н.В. Кідіна пропонувала удосконалення системи покарань для неповнолітніх, зокрема рекомендувала обмеження свободи із заборону спілкуватися з потерпілим або його родичами, а також їх поєднання із вимогою відшкодувати шкоду, заподіяну злочинними діями неповнолітнього [4, с. 124].

Таким чином, виділення фізичних та юридичних осіб, яким заподіяно шкоду суспільно небезпечними діяннями осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, має кримінально-правове значення принаймні для застосування заходів виховного характеру.

Водночас відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 56 КПК України під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. У цьому випадку законодавець безпосередньо пов'язує потерпілого у кримінально процесуальному розумінні з особами, до яких застосовують примусові заходи виховного чи медичного характеру [5].

Таким чином вбачається щонайменше два варіанти розв'язання проблеми позначення осіб, яким заподіяна шкода в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність: 1) їх можна визнавати постраждалими від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; 2) їх можна називати потерпілими від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; 3) їх можна називати потерпілими без вказівки на кримінальне правопорушення. Останній варіант подібний до того, що використовується в КПК України. За таких обставин у КК України можливе запровадження поняття «потерпілий», яке включало б як потерпілих від кримінального правопорушення, так і потерпілих від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Водночас у ст. 55 КПК України, яка визначає базові положення щодо потерпілого, вживається термін «потерпілий», а не «потерпілий від кримінального правопорушення». Хоча у самій дефініції потерпілого йдеться про шкоду завдану лише кримінальним правопорушенням. Однак, як вже було зазначено, у п. 5 ч. 3 ст. 56

КПК йдеться про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, які стосуються і суспільно небезпечного діяння, яке не визнається кримінальним правопорушенням. Таким чином положення КПК України в контексті досліджуваного питання також потребують узгодження.

Шкода фізичній чи юридичній особі може бути завдана не лише кримінальним правопорушенням чи суспільно небезпечним діянням, передбаченим Особливою частиною КК України, вчиненим неосудною особою чи особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Шкода може бути завдана і діяннями, вчиненими за **обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння**. Наприклад, фізичній особі можуть заподіяти легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження під час уявної оборони або матеріальна шкода під час дій іншої особи в стані крайньої необхідності. Видається, що в цих та інших подібних випадках незважаючи на те, що певній особі може бути завдана шкода, відсутні підстави для її визнання потерпілою з огляду на те, що такий факт не має кримінально-правового значення, оскільки особа, яка заподіяла шкоду діяла правомірно і до неї не можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру. Винятки стосуються лише перевищення меж певної обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, оскільки за таких обставин особа може підлягати кримінальній відповідальності.

У вчиненні щодо потерпілого кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, неосудної особи чи особи, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, проявляється зв'язок потерпілого із суб'єктами зазначених діянь. Відтак, саме діяння суб'єктам кримінального правопорушення, неосудної особи чи особи, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, спрямоване на потерпілого, саме воно, а не будь-яке інше діяння спричиняє потерпілому певну шкоду, зокрема у вигляді загрози чи небезпеки її завдання.

Варто також звернути увагу на те, що випадки відсутності у вчиненому усіх ознак складу кримінального правопорушення або не визнання вчиненого кримінальним правопорушенням з інших причин (йдеться про малозначність) слід відмежовувати від ситуацій, коли кримінальне правопорушення вчинене, однак суд виправдовує особу через недоведення її вини. В останньому випадку фактично йдеться не про вчинення кримінального правопорушення, а про засудження особи. Кримінально-протиправне діяння набуває статусу злочину чи кримінального проступку не в момент винесення вироку,

а в момент його закінчення за умови наявності усіх обов'язкових ознак складу злочину чи кримінального проступку в кожному індивідуальному випадку.

А.А. Вознюк та Є.В. Кузьмічова-Кисленко звертають навіть увагу на те, що у кримінальному праві особа набуває статусу потерпілого з моменту вчинення кримінального правопорушення, незалежно від того, чи його зареєстровано [6, с. 212-213].

Як відомо на практиці кримінальне правопорушення у частині випадків залишається латентним або вина особи у вчиненні кримінального правопорушення не доводиться. Однак, це не означає, що якщо мало місце, наприклад з'ясування, однак вина особи не доведена в суді, то був відсутній факт вчинення злочину, а відтак особу не можливо визнати потерпілою. Отже, кримінальне правопорушення як кримінально-правова ознака потерпілої особи має місце з моменту його закінчення, а не реєстрації кримінального правопорушення чи засудження винного за його вчинення.

Необхідно також з'ясувати чи є підстави особу визнавати потерпілою у випадку вчинення такого незакінченого кримінального правопорушення як замах.

М.Д. Дякур слушно зазначає, що замаху на кримінальне правопорушення як виду незакінченого кримінального правопорушення із об'єктивної сторони притаманне те, що дії (бездіяльність) особи, безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення, створюють небезпеку заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення, або така шкода частково заподіюється [7, с. 79].

На переконання О.О. Дудорова винний у замаху суб'єкт починає виконувати об'єктивну сторону складу злочину, ставить об'єкт кримінально-правової охорони у стан безпосередньої небезпеки заподіяння йому істотної шкоди [8].

Подібним чином розмірковують А.В. Горностаї, Н.В. Маслак, В.П. Тихий на переконання яких при замаху діяння створює безпосередню небезпеку заподіяння шкоди об'єкту, який перебуває під охороною закону [9, с. 224].

Ситуація із замахом є зовсім іншою порівняно з готуванням. Під час замаху фігура потерпілого абсолютно очевидна. Замах може передбачати зокрема вчинення погроз, спричинення шкоди або виникнення небезпеки/загрози її заподіяння.

Під час замаху на кримінальне правопорушення безумовно з'являється потерпілий оскільки наявна або фактична шкода або загроза/небезпека її заподіяння. Наприклад, у випадку замаху на життя можуть мати місце моральна шкода, інша фізична шкода, ніж та, яку мав на меті заподіяти суб'єкт кримінального правопорушення (наприклад легке чи середньої тяжкості

тілесне ушкодження), а також загроза її завдання. Реальність сприйняття загрози тут не обов'язкове, оскільки потерпілий може з певних причин не розуміти того, що відбувається, неправильно його оцінювати (наприклад, у зв'язку з психічною хворобою чи малолітнім віком).

Важливим є приклад замаху на вчинення такого злочину з формальним складом як згвалтування. Наприклад, обвинувачений ОСОБА_4, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у лісовому масиві що неподалік зупинки громадського транспорту побачив потерпілу ОСОБА_6 яка прямувала повз лісовий масив до місця свого проживання, після чого, в нього виник злочинний умисел на згвалтування ОСОБА_6 із застосуванням фізичного насильства та погроз його застосування. Реалізуючи свій злочинний умисел, ОСОБА_4 вийшов із лісового масиву та скориставшись відсутністю сторонніх осіб маючи намір на насильницьке задоволення статевої пристрасті, схопив за шийку потерпілу ОСОБА_6, яка в той час йшла дорогою, і погрозив їй застосуванням фізичного насильства. В подальшому обвинувачений ОСОБА_4 продовжуючи застосувати до останньої фізичне насильство, затуляючи потерпілу в глибокому лісовому масиву, та тримаючи руки потерпілої силоміць намагався зняти з неї нижню білизну, з метою задоволення своєї статевої пристрасті, однак вчинення злочину до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі, так як був помічений та викритий перехожою особою. Своїми злочинними діями обвинувачений ОСОБА_4 спричинив потерпілій ОСОБА_6 легкі тілесні ушкодження. Своїми діями обвинувачений ОСОБА_4 вчинив закінчений замах на згвалтування, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 152 КК України [10].

У цьому та подібних випадках явна як реальна шкода (наприклад, моральна та фізична), так і реальна загроза спричинення більш тяжкої шкоди в майбутньому, яка не настає здебільшого через певні обставини (опір потерпілої особи, поява сторонньої особи, припинення протиправних дій сторонніми особами тощо).

Висновки. З огляду на вищевикладене, підсумуємо.

1. Потерпілим передусім і зазвичай є особа, якій заподіяно шкоду чи створено загрозу її завдання саме кримінальним правопорушенням. Водночас шкода фізичній чи юридичній особі може бути заподіяна й іншими суспільно небезпечними діями, передбаченими Особливою частиною КК України, вчиненими неосудною особою або особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Однак виділення фізичних та юридичних осіб, яким заподіяно шкоду суспільно небезпечними діями неосудної особи кримінально-право-

вого значення немає. Водночас таке значення мають випадки вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь щодо певних фізичних чи юридичних осіб особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність для застосування примусових заходів виховного характеру – обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (ч. 2 ст. 105 КК України).

2. Убачається щонайменше два варіанти розв'язання проблеми позначення осіб, яким заподіяна шкода в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність: 1) їх можна визнавати потерпілими від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; 2) їх можна називати потерпілими від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; 3) їх можна називати потерпілими без вказівки на кримінальне правопорушення. Останній варіант подібний до того, що використовується в КПК України. За таких обставин у КК України можливе запровадження поняття «потерпілий», яке включало б як потерпілих від кримінального правопорушення, так і потерпілих від суспільно небезпечних діянь неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

3. Положення КПК України щодо потерпілого потребують узгодження між собою, оскільки у ст. 55 КПК України, яка визначає базові положення щодо потерпілого, вживається термін «потерпілий», а не «потерпілий від кримінального правопорушення». Хоча у самій дефініції потерпілого йдеться про шкоду завдану лише кримінальним правопорушенням. Однак у п. 5 ч. 3 ст. 56 КПК, закріплено право потерпілого висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

4. Особу не слід визнавати потерпілою у кримінально-правовому розумінні у випадку заподіяння їй шкоди за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, оскільки в цьому випадку факт заподіяння їй шкоди не має кримінально-правового значення, бо особа, яка заподіяла шкоду діяла правомірно і до неї не можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру. У випадку ж перевищення меж певної обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, відповідна особа визнається суб'єктом кримінального пра-

вопорушення, а тому може підлягати кримінальній відповідальності.

5. Кримінальне правопорушення як кримінально-правова ознака потерпілої особи має місце з моменту його закінчення, а не реєстрації чи засудження винного за його вчинення.

6. У випадку замаху на кримінальне правопорушення особа може визнаватися потерпілою як в кримінально-правовій, так і кримінальній процесуальній площині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю.В. Вибрані праці. Х. : Право, 2013. 928 с.
2. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). К.: Ваіте, 2017. 872 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Кідіна Н.В. Криминологічні засади індивідуалізації покарання неповнолітніх в Україні. Дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Київ, 2021. 258 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Вознюк А.А., Кузьмічова-Кисленко Є.В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3(104). С. 210–218.
7. Дякур М.Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 198 с.
8. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.І. Борисов та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. – 6-те вид., мерероб. і допов. – Харків : Право, 2020. 584 с.
10. Вирок Яворівського районного суду Львівської області від 23 січ. 2023 р. Справа № 944/4408/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108542345>.